

اثر افزودن آب پنیر حاصل از پنیر گوسفندی بر روی کیفیت نوشیدنی کفیر

مهدی بیدقی^۱، محمد حسین موثق^{۲*}

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد گروه علوم و صنایع غذایی، واحد شبستر، دانشگاه آزاد اسلامی، شبستر، ایران

۲- دکتری تخصصی بهداشت مواد غذایی، دانشیار گروه دامپزشکی، واحد شبستر، دانشگاه آزاد اسلامی، شبستر، ایران

(تاریخ دریافت: ۹۸/۰۴/۱۲ تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۰/۰۷)

چکیده

کفیر یکی از نوشیدنی‌های رایج در منطقه آسیای مرکزی می‌باشد و دارای اثرات مفیدی در ارتقای سطح سلامتی مصرف کنندگان می‌باشد. هدف از این مطالعه بررسی اثر افزودن آب پنیر گوسفندی به دوغ کفیر بر روی میزان بقای میکروارگانیسم‌های مایه کفیر شامل لاکتوباسیل‌ها، لاکتوکوکسی‌ها و مخمر بود. بعد از تهیه دوغ کفیر، به نسبت‌های ۰، ۵، ۷/۵ و ۱۰ درصد آب پنیر گوسفندی به دوغ کفیر اضافه شد. نمونه‌ها در یخچال نگهداری شده و در فواصل زمانی (روز اول، هفتم، چهاردهم، بیست و یکم و بیست و هشتم) مقدار اسیدیته، pH، تعداد لاکتوباسیل‌ها، لاکتوکوکسی‌ها و مخمرها تعیین گردیدند. نتایج مطالعه نشان داد که بالاترین تعداد لاکتوباسیل در روز چهاردهم و بیست و یکم به ترتیب $\log \text{cfu/ml}$ 0.30 ± 0.32 و 0.30 ± 0.23 بود. بیشترین تعداد لاکتوکوکسی‌ها در نمونه شاهد و کفیر حاوی ۷/۵ درصد آب پنیر در روز ۲۱ به تعداد $\log \text{cfu/ml}$ 0.17 ± 0.42 بود. بالاترین تعداد مخمر در نمونه شاهد، ۵ و ۷/۵ درصد آب پنیر در روز بیست و یکم به ترتیب $\log \text{cfu/ml}$ 0.17 ± 0.37 ، 0.17 ± 0.87 و 0.17 ± 0.48 بود. نتایج ارزیابی حسی نشان داد که در بین نمونه‌ها دوغ کفیر حاوی ۵ و ۷/۵ درصد آب پنیر از نظر مطلوبیت کلی بالاترین امتیاز را کسب کردند. با توجه به نتایج حاصله نوشیدنی کفیر حاوی ۷/۵ درصد آب پنیر گوسفندی برای تولید توصیه می‌گردد.

کلید واژگان: کفیر، آب پنیر گوسفندی، لاکتوباسیل، لاکتوکوکسی، مخمر

*مسئول مکاتبات: movassagh2@yahoo.com

۱- مقدمه

به علت عدم استفاده از آب پنیر گوسفندی در منطقه ليقوان و با توجه به ترکیب آب پنیر حاصله امکان فساد آن به علت رهاسازی نامناسب در منطقه وجود دارد. مطالعه حاضر در جهت حل مشکل رهاسازی حجم بالای آب پنیر حاصل از تولید پنیر سنتی در منطقه ليقوان طراحی شده بود. همگام با مصرف نوشیدنی های مفید بر پایه لبنیات، نوشیدنی کفیر حاوی آب پنیر گوسفندی در این مطالعه تولید و مورد ارزیابی میکروبی و حسی قرار گرفت.

۲- مواد و روش ها

۲-۱- تهیه مایه کفیر

در این مطالعه برای تهیه مایه کفیر، سه بسته میکروبی از شرکت هانسن دانمارک خریداری شد:

بسته A (F-DVS ABT-2) شامل لاکتوباسیلوس اسیدوفیلوس^۱، بیفیدوباکتریوم^۲ BB-12 و استرپتوکوکوس ترموفیلوس^۳

بسته B (FD-DVS CHN-22) شامل لاکتوکوکوس لاکتیس زیر گونه کرموریس^۴، لوکونوستوک^۵، لاکتوکوکوس لاکتیس زیرگونه لاکتیس بیوار دی استی لاکتیس (لاکتوکوکوس لاکتیس زیرگونه لاکتیس)^۶

بسته C (LAF) شامل دباریومایسس هانسنی^۷، کلویورومایسس مارکسیانوس زیرگونه مارکسیانوس^۸.

۲-۱-۱- روش تهیه نوشیدنی کفیر به همراه آب پنیر:

بعد از خریداری شیر استریلیزه با ۱/۵ درصد چربی به نسبت حجم مشخص از شیر استریلیزه گاوی، نسبت های مختلف آب پنیر گوسفندی (صفر، ۵، ۷/۵ و ۱۰ درصد) تهیه شد. آب پنیر گوسفندی از کارگاه تهیه پنیر گوسفندی در منطقه ليقوان استان آذربایجان شرقی تهیه گردید و در دمای ۸۵ درجه سلسیوس به مدت ۱۰ دقیقه در داخل بن ماری پاستوریزه گردید. استارتر میکروبی به میزان ۰/۸ گرم از بسته های A و B (لاکتوباسیل و

کفیر یک نوشیدنی قدیمی اسیدی، ویسکوز و کربناته ملایم حاصل تخمیر لاکتیکی-الکلی شیر است که جهت تهیه آن، از دانه های کفیر استفاده می شود. این دانه ها شامل مخلوط میکروبی پروبیوتیک از باکتری های مولد اسید لاکتیک، اسید استیک و مخمرها در داخل توده نامنظم ژلاتینی است. اثر تخمیری دانه های کفیر، ناشی از تولید اسید لاکتیک، دی اکسید کربن، اتیل الکل و ترکیبات آروماتیک است [۱]. آب پنیر، محصول جانبی اصلی صنعت پنیر سازی هست و مایعی زرد رنگ است که از رسوب و حذف کازئین شیر در فرآیند تولید پنیر حاصل می شود [۲، ۳].

طبق گزارش سازمان فائو (۲۰۱۸)، میانگین تولید پنیر در ایران در سال های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ در حدود ۲۹۶۰۰۰ تن بوده است که در سال ۲۰۲۷ پیش بینی می گردد که به ۳۳۱۰۰۰ تن برسد که ۱/۱ درصد رشد خواهد داشت [۴]. با توجه به اینکه آب پنیر یکی از محصولات فرعی در تولید پنیر هست، لزوم برنامه ریزی برای استفاده بهینه از آب پنیر تولید می تواند باعث افزایش بهره وری از این محصول گردد. آب پنیر با توجه به ویژگی های تغذیه ای و عمل گرای پروتئین سرمی نظیر تشکیل ژل حرارتی و کف، به عنوان ترکیبی مناسب جهت فرمولاسیون نوشیدنی و غذا شناخته شده است [۵]. مشکلات استفاده از آب پنیر در نوشیدنی ها مربوط به حساس بودن پروتئین های آن به حرارت و طعم نامطلوب شوری-ترشی ناشی از مواد معدنی آن است گویال و همکاران (۲۰۱۰) به تأثیر مثبت مصرف خوراکی آب پنیر پروبیوتیک در پیشگیری و حتی درمان اسهال کودکان اشاره نموده اند [۶]. ترکیب آب پنیر شامل ۹۵-۹۴ درصد آب، ۴-۳/۸ درصد لاکتوز، ۱-۰/۸ درصد پروتئین و ۰/۷-۰/۸ درصد مواد معدنی می باشد [۷]. با توجه به میزان ماده خشک در آب پنیر، این محصول فرعی در صنایع لبنی دور ریخته می شود. دفع میلیون ها تن آب پنیر تولیدی در صنعت پنیر سازی در جهان مخاطرات زیست محیطی فراوانی به دنبال خواهد داشت [۷]. آب پنیر حاوی قند لاکتوز است که در تولید نوشیدنی های تخمیری نظیر کفیر می توان از آن استفاده نمود. حجم بالای آب پنیر گوسفندی حاصل از تهیه پنیر از شیر گوسفند، همواره یکی از مشکلات تولیدکنندگان پنیر در منطقه ليقوان استان آذربایجان شرقی است.

1. *Lactobacillus acidophilus*
2. *Bifidobacterium*
3. *Streptococcus thermophilus*
4. *Lactococcus lactis subsp. cremoris*
5. *Leuconostoc*
6. *Lactococcus lactis subsp. lactis biovar diacetylactis*
7. *Debaryomyces hansenii*
8. *Kluyveromyces marxianus subsp. marxianus*

$$N = \frac{N \times 0.009 \times 100}{V} = \text{درصد اسیدیته بر حسب لاکتیک}$$

N = میزان نرمالیده سود مصرفی جهت تیتراژ

V = حجم مصرفی سود ۰/۱ نرمال

۶-۲- اندازه گیری pH

اندازه گیری pH با فروربردن مستقیم الکتروود دستگاه pH متر به داخل دوع همگن شده صورت گرفت. قبل از انجام آزمایش pH متر با استفاده از بافرهای ۴ و ۷ کالیبره گردید [۹].

۷-۲- ارزیابی حسی

برای انتخاب نمونه مطلوب با توجه به ذائقه و پذیرش عمومی، نوشیدنی های تولیدی بعد از مدت زمان رسیدن، توسط ۴۰ نفر از ارزیابان آموزش دیده (۲۰ نفر مرد و ۲۰ نفر زن) مورد آزمون حسی (ارگانولپتیکی) قرار گرفت. به منظور تشخیص بهترین نمونه از لحاظ طعم، ظاهر، احساس دهانی و مطلوبیت کلی هر یک از نمونه ها با اعداد ۳ رقمی کدگذاری شده بود و در اختیار افراد داوطلب قرار داده شده بود. داوران پس از ارزیابی با توجه به کد نمونه امتیاز نمونه را در برگ های پرسش نامه طراحی شده درج نموده بودند.

۸-۲- آنالیز آماری

به منظور آنالیز آماری داده ها، با استفاده از آزمایش فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی، طی سه تکرار انجام شد. تجزیه و تحلیل داده ها با استفاده از نرم افزار SAS 9.1 (2000) و روش تجزیه و تحلیل واریانس ANOVA انجام گرفت و پس از آنالیز واریانس، میانگین های مربوطه با استفاده از آزمون دانکن در سطح معنی داری ۰/۰۵ انجام گرفت.

۳- نتایج و بحث

۱-۱- اسیدیته و pH

با توجه به جدول ۱ اثر متقابل متغیرهای میزان درصد آب پنیر و گذر زمان به ترتیب در ویژگی های pH و اسیدیته با سطح معنی داری ($P < 0.05$) و ($P < 0.01$) سبب ایجاد اختلاف

لاکتوکوسی (و ۰/۰۸ گرم از بسته C(مخمر) در دمای ۲۲ درجه سلسیوس اضافه شد و خوب هم زده شده و دوع به مدت ۲۴ ساعت در دمای ۴ درجه سلسیوس نگهداری گردید. روش تهیه دوع کفیر طبق توصیه شرکت هانسن بود.

۲-۲- شمارش لاکتوباسیل ها

جهت شمارش لاکتوباسیل ها در روزهای ۱، ۷، ۱۴ و ۲۱ مقدار یک میلی لیتر از نمونه را برداشته و با تهیه رقت های سریالی در محیط کشت De Man, Rogosa and Sharpe Agar به روش پور پلیت کشت انجام گرفت و به صورت بی هوازی در دمای ۳۷ درجه سلسیوس به مدت ۲۴ ساعت گرمخانه گذاری گردید. پلیت های حاوی ۳۰ تا ۳۰۰ پرگنه مشخص و شمارش گردید [۸].

۳-۲- شمارش لاکتوکوسی ها

جهت شمارش لاکتوکوسی ها در روزهای ۱، ۷، ۱۴ و ۲۱ مقدار یک میلی لیتر از نمونه را برداشته و با تهیه رقت های سریالی در محیط کشت M17 آگار به روش پور پلیت کشت انجام گرفت و به صورت بی هوازی در دمای ۳۰ درجه سلسیوس به مدت ۴۸ ساعت گرمخانه گذاری گردید. پلیت های حاوی ۳۰ تا ۳۰۰ پرگنه مشخص و شمارش انجام گرفت [۸].

۴-۲- شمارش مخمر

جهت شمارش مخمر در روزهای ۱، ۷، ۱۴ و ۲۱ مقدار یک میلی لیتر از نمونه را برداشته و با تهیه رقت های سریالی در محیط کشت YGC آگار به روش سطحی کشت انجام گرفت و به صورت هوازی در دمای ۲۵ درجه سلسیوس به مدت ۵ روز گرمخانه گذاری گردید. پلیت های حاوی ۱۵ تا ۱۵۰ پرگنه مورد شمارش قرار گرفت [۸].

۲-۵- اندازه گیری اسیدیته قابل تیتراسیون

برای این منظور ۱۰ میلی لیتر از نمونه در حضور معرف فنل فتالین با سود ۰/۱ نرمال، تا ظهور رنگ صورتی کم رنگ که حداقل به مدت ۵ ثانیه پایدار بماند، تیتراژ گردید [۹].

معنی دار گردید. همچنین میزان متفاوت درصد آب پنیر در زمان‌های مختلف سبب تغییرات متفاوت در ویژگی‌های pH و اسیدیته می‌گردد.

Table 1 The effect of different concentrations of ewe's cheese whey and the day of sampling on pH and acidity of kefir

Day	Treat		pH	Acidity (10 ml Dough)
	Whey (%)			
1	0		4.26 ^{bc}	5.51 ^{hij}
	5		4.27 ^b	5.39 ^{lj}
	7.5		4.28 ^b	5.71 ^{Defgh}
	10		4.29 ^b	6.18 ^a
7	0		4.30 ^b	5.93 ^{Bcde}
	5		4.30 ^b	5.87 ^{Cdefg}
	7.5		4.29 ^b	5.89 ^{Bcdef}
	10		4.40 ^a	5.6 ^b
14	0		4.28 ^b	6.11 ^{ab}
	5		4.29 ^b	5.87 ^{Cdefg}
	7.5		4.29 ^b	6.07 ^{abc}
	10		4.43 ^a	5.71 ^{defg}
21	0		4.28 ^b	5.94 ^{bcd}
	5		4.27 ^b	5.69 ^{efgh}
	7.5		4.30 ^b	5.86 ^{cdefg}
	10		4.43 ^b	5.57 ^{hi}
28	0		4.22 ^c	5.69 ^{gh}
	5		4.28 ^b	5.60 ^{hi}
	7.5		4.26 ^{bc}	5.71 ^{defgh}
	10		4.40 ^a	5.33 ^j
	(SEM)		0.0175	0.0723
	P value		0.011	0.0001

Means with the same letter are not significantly different (P < 0.05).

پروبیوتیک بود، اما این افزایش تقریباً ۰/۱ واحد pH نسبت به نمونه شاهد بود. به‌طور کلی اثر غنی کردن ماست با مکمل‌ها بر pH معنی دار نبود [۱۲]. قابل ذکر است دی‌برابندر و دی‌بیردمیکر (۱۹۹۹) نیز نشان دادند، غنی کردن شیر پس چرخ با کازئینات سدیم یا پودر آب پنیر (به میزان ۱/۵ درصد) بر pH ماست تأثیر معنی داری نداشت [۱۳]. دیو و شا (۲۰۰۰) نشان دادند در ماست‌های غنی شده با کازئین هیدرولیز شده در مدت نگهداری، اسیدیته افزایش یافته بود [۱۴].

۳-۲- شمارش باکتری‌ها

طبق جدول ۲ اثر متقابل سطوح مختلف آب پنیر در زمان‌های مختلف نمونه‌برداری در تعداد لاکتوباسیل‌ها معنی دار نبود. اثر متقابل سطوح مختلف آب پنیر در زمان‌های مختلف نمونه‌برداری در تعداد مخمر (P < 0.05) و لاکتوکوکسی‌ها معنی دار بود (P < 0.01).

جمالی فر و همکاران (۱۳۹۰) با تهیه نوشابه پروبیوتیکی بر پایه‌ی آب پنیر با استفاده از استارتر لاکتوباسیلوس کازئی و استرپتوکوکوس ترموفیلوس نشان دادند که تغییرات pH معنی دار نیست [۱۰]. عبدالملکی و همکاران (۱۳۸۸) با تولید نوشیدنی تخمیری بر پایه آب پنیر با استفاده از انواعی از استارتر کفیر و بررسی ویژگی‌های شیمیایی و ارگانولپتیک آن دریافتند که از نظر اسیدیته اختلاف معنی داری در سطح ۰/۰۱ درصد بین نمونه‌ها وجود دارد و علت این امر را از نظر اسیدیته، تولید اسید کمتر و گاز بیشتر توسط مخمرها و تولید اسید بیشتر و گاز کمتر توسط باکتری‌های مولد اسیدلاکتیک اعلام نمودند [۱۱]. شاکری و همکاران (۱۳۸۵) با بررسی اثر مکمل‌های پروتئین آب پنیر تغلیظ شده و کازئین هیدرولیز شده بر ویژگی‌های فیزیکی شیمیایی و حسی ماست پروبیوتیک دریافتند که pH ماست پروبیوتیک غنی‌سازی شده با کنسانتره آب پنیر بیش از سایر ماست‌های

Table 2 The effect of different concentrations of ewe's cheese whey and the day of sampling on *Lactobacilli*, *Lactococci* and *Yeasts* count in kefir

Day	Treat		<i>Lactobacilli</i>	<i>Lactococci</i>	<i>Yeasts</i>
	Whey (%)				
1	0		7.75	8.47 ^{de}	6.40 ^b
	5		7.17	8.46 ^{de}	6.19 ^b
	7.5		7.38	7.63 ^f	6.45 ^b
	10		7.35	7.62 ^f	6.26 ^b
7	0		7.75	9.52 ^b	6.52 ^b
	5		8.49	8.39 ^{de}	6.42 ^b
	7.5		8.61	8.42 ^{de}	6.49 ^b
	10		8.33	8.49 ^{de}	6.29 ^b
14	0		9.21	9.37 ^b	6.37 ^b
	5		9.41	9.46 ^b	6.62 ^b
	7.5		9.24	9.27 ^{bc}	6.38 ^b
	10		9.43	9.43 ^b	6.34 ^b
21	0		8.96	10.27 ^a	7.37 ^a
	5		9.07	9.39 ^b	7.87 ^a
	7.5		9.23	1.42 ^a	6.53 ^b
	10		9.54	8.66 ^{de}	7.48 ^a
28	0		8.83	8.79 ^{cd}	6.45 ^b
	5		8.75	8.77 ^{cde}	6.77 ^b
	7.5		9.20	9.30 ^b	6.56 ^b
	10		8.83	8.22 ^e	6.59 ^b
	(SEM)		0.3070	0.1765	0.1734
	P value		0.755	0.0001	0.0185

Means with the same letter are not significantly different ($P < 0.05$).

مناسب لاکتوباسیل ها و لاکتوکوکسی ها در ۲۱ روز نگهداری را نشان داد [۱۰].

به نظر می رسد که قابلیت زیستی پروبیوتیک ها در مواد غذایی در درجه اول اهمیت قرار دارد که خود تحت تأثیر عوامل مختلفی نظیر تعداد باکتری تلقیح اولیه به غذا، سویه به کاررفته، pH فرآورده و دمای گرمخانه گذاری قرار دارد [۱۶]. در مطالعه کنونی میزان زنده مانده استراتر در نوشیدنی حاوی ۷/۵ درصد آب پنیر در روز ۲۱ در حد مناسبی بود و تعداد باکتری بیش از ۱۰ میلیون در هر میلی لیتر بود.

۳-۳- ارزیابی حسی

نتایج به دست آمده نشان می دهند که بین تیمارها از لحاظ ویژگی های حسی به استثناء رنگ بین سطح ۵ و ۷/۵ درصد آب پنیر اختلافی وجود ندارد. نوشیدنی حاوی ۱۰ درصد آب پنیر کمترین امتیاز را در تمام صفات های مورد بررسی داشته و با بقیه سطوح آب پنیر اختلاف معنی داری دارد. جدول ۳ مقایسه میانگین تیمارها در ویژگی های حسی را نشان می دهند.

نتایج به دست آمده نشان می دهد که بین درصدهای مختلف آب پنیر از نظر تعداد لاکتوباسیلوس ها و مخمر اختلاف معنی داری وجود ندارد و همچنین از نظر تعداد لاکتوکوکسی ها اختلاف معنی دار در سطح احتمال ۵ درصد وجود دارد. در مطالعه ای ماگالس و همکاران (۲۰۱۰) اثر دماهای مختلف گرمخانه گذاری را بر روی تغییرات جمعیت باکتری های پروبیوتیک در یک نمونه ماست تهیه شده ارزیابی نمود و نتایج نشان داد که باکتری های به کاررفته در بیوماست شامل باکتری های لاکتوباسیلوس اسیدوفیلوس و لاکتوباسیلوس کازئی و استرپتوکوکوس ترموفیلوس به طور کلی در دمای ۳۷ درجه سلسیوس به خوبی رشد و بقا یافته اند [۱۵]. در مطالعه جمالی و همکاران آب پنیر به عنوان نوشابه مورد استفاده قرار گرفته بود. باکتری های لاکتوباسیلوس کازئی و استرپتوکوکوس ترموفیلوس به نوشابه پروبیوتیکی اضافه شده بود. زنده مانده مناسب باکتری های افزوده شده در طول ۱۴ روز نگهداری مشاهده گردیده بود. همچنین نتایج ارزیابی حسی مطلوب بود. نتایج مطالعه کنونی نیز زنده مانده

Table 3 The mean comparison of samples evaluated by using ANOVA test

Property	Flavor	Texture	Color	Overall Acceptance	Score
Treat					
5	4.05 ^a	4.05 ^a	4.15 ^b	4.40 ^a	4.05 ^a
7.5	4.35 ^a	4.45 ^a	4.75 ^a	4.65 ^a	4.50 ^a
10	3.50 ^b	2.75 ^b	3.30 ^c	3.25 ^b	3.20 ^b
SEM	0.1516	0.1658	0.1466	0.1658	0.1803
P-value	0.0009	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001

Means with the same letter are not significantly different ($P < 0.05$).

البته پیشنهاد می‌گردد که در مطالعات بعدی از سایر انواع شیر برای بررسی زنده‌مانی میکروب‌های پروبیوتیک استفاده گردد. استفاده از آب پنیر گوسفندی باعث کاهش آلودگی‌های ناشی از رهاسازی آب پنیر در کارگاه‌های تولیدی پنیر در منطقه لبقوان شده و برای صاحبان این صنایع ارزش اقتصادی خواهد داشت.

۵- تقدیر و تشکر

مقاله حاضر مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم و صنایع غذایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر است. نویسندگان مقاله بر خود واجب می‌دانند که از مساعدت آقای دکتر علیرضا احمدزاده جهت انجام آنالیزهای آماری تشکر و قدردانی نمایند.

۶- منابع

- [1] Dhamsaniya, N, & Varshney, A. (2013). Development and evaluation of whey based RTS beverage from ripe banana juice. *Journal of Food Processing and Technology*, 4(2).
- [2] Koffi, E, Shewfelt, R, & Wicker, L. (2005). Storage stability and sensory analysis of UHT processed whey banana beverages. *Journal of food quality*, 28(4), 386-401.
- [3] Sady, M, Jaworska, G, Grega, T, Bernas, E, & Domagala, J. (2013). Application of acid whey in Orange drink production. *Food Technology and Biotechnology*, 51(2), 266-277.
- [4] Anonymous (2018). Dairy and dairy product, Outlook 2018-2027, OECD-FAO, [On-line]. Available from: <https://www.oecd-library.org>. Accessed: 4 December, 2019.
- [5] Bensemira, M, & Jiang, B. (2012). Effect of some operating variables on the microstructure and physical properties of a novel Kefir

در این مورد عبدالملکی و همکاران (۱۳۸۸) با بررسی تولید نوشیدنی تخمیری بر پایه آب پنیر با استفاده از انواعی از میکروفلور کفیر و بررسی ویژگی‌های شیمیایی و ارگانولپتیک آن دریافتند که اختلاف معنی‌داری در رنگ و بوی نمونه‌ها مشاهده نکردند ولی از نظر طعم به این نتیجه رسیدند که سویه‌های میکروبی کفیر بر روی طعم می‌تواند تأثیرگذار باشد [۱۱]. اکبری و همکاران (۱۳۹۲) با بررسی امکان استفاده از آب پنیر در تولید دوغ صنعتی دریافتند که مطلوبیت و خواص ظاهری و مقایسه‌ای با دوغ معمولی یکسان هستند و در مقایسه با دوغ‌های موجود در بازار از مطلوبیت یکسان و ارزش تغذیه‌ای بالاتر برخوردار می‌باشند [۱۷]. در مطالعه طاهریان و همکاران تأثیر افزودن پودر آب پنیر بر روی رشد لاکتوباسیلوس اسیدوفیلوس در شیر اسیدوفیلوس بازساخته مورد مطالعه قرار گرفته بود. نتایج نشان داد که افزودن پودر آب پنیر سبب ایجاد تغییرات معنی‌دار بر ویژگی‌های حسی دارد که در مطالعه کنونی نیز با افزایش میزان آب پنیر تا ۷/۵ درصد باعث بهبود ویژگی‌های حسی می‌گردد [۱۸]. در این پژوهش طبق نتایج حاصله، تمامی ویژگی‌های حسی به جز فاکتور رنگ بین سطوح ۵ و ۷/۵ درصد اختلاف معنی‌داری وجود ندارد ولی در صورت افزودن بالاتر آب پنیر، اختلاف معنی‌دار نسبت به سایر سطوح پدید می‌آید. بنابراین بسته به میزان استفاده آب پنیر میزان مطلوبیت تحت تأثیر قرار می‌گیرد.

۴- نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج حاصله، می‌توان از آب پنیر گوسفندی جهت غنی‌سازی نوشیدنی کفیر استفاده نمود. همچنین افزودن آب پنیر در سطوحی نظیر ۵ و ۷/۵ درصد باعث بهبود خواص حسی و زنده‌مانی میکروارگانیسم‌های مفید موجود در نوشیدنی می‌گردد.

- Sensory Properties of Bioyogurt. Food Science and Technology, 3(9), 1-10.
- [13] De Brabandere, AG, & Baerdemaeker, JGD. (1999). Effects of process conditions on the pH development during yogurt fermentation. Journal of food engineering, 41(3-4), 221-227.
- [14] Dave, R, & Shah, N. (1998). Ingredient supplementation effects on viability of probiotic bacteria in yogurt. Journal of dairy science. 81(11), 2804-2816.
- [15] Magalhães, KT, Pereira, MA, Nicolau, A, Dragon, G, Domingues, L, Teixeira, JA, de Almeida Silva, JB, & Schwan, RF. (2010). Production of fermented cheese whey-based beverage using kefir grains as starter culture: Evaluation of morphological and microbial variations. Bioresource Technology, 101(22), 8843-8850.
- [16] Weschenfelder, S, Paim, MP, Gerhardt, C, Carvalho, HC, & Weist, JM. (2018). Antibacterial activity of different formulations of cheese and whey produced with kefir grains. Revista Ciência Agronômica, 49(3), 443-449.
- [17] Akbari, N, Paeenmahali, H. (2014). Investigating the potential of cheese whey in dough production. Third national food security congress, Islamic Azad University, Savadkouh branch.
- [18] Taherian, A, Sadeghi Mahonak, AR, Mirzaei, HA, Alamei, M. & Sadeghei, AR. (2016). The effect of whey powder on the growth of *Lactobacillus acidophilus* in recombined acidophilus milk, Journal of Innovative Food Technologies, 3(9): 43-57.
- formulation. Journal of food engineering, 108(4), 579-584.
- [6] Goyal, N. and Gandhi, D.N. (2008) . Whey, a carrier of probiotics against diarrhoea. [Online]. Available from: <https://www.dairyscience.info/index.php/probiotics/110-whey-probiotics.html> . Accessed: 9 June, 2019.
- [7] Correa, APF, Daroit, DJ, Fontoura, R, Meira, SMM, Segalin, J. & Brandelli, A. (2014). Hydrolysates of sheep cheese whey as a source of bioactive peptides with antioxidant and angiotensin-converting enzyme inhibitory activities, Peptides, 61, 48-55.
- [8] Movassagh, M.H. (2017). Practical manual of food safety, 1st publishing, Islamic Azad University Press, 36-51.
- [9] Anonymous (2007). Milk and milk products-determination of titrable acidity and value pH-test method, Institute of Standards and Industrial Research of Iran, 1st ed, No. 2852.
- [10] Jamalifar, H, Samadi, N, Fazeli, R, & Mashak, Z. (2011). Beverage probiotic preparation on the pier whey using *Lactobacillus casei* and *Streptococcus thermophilus*. Journal of Comparative Pathobiology IRAN, 8(2), 475-483.
- [11] Abdolmaleki, F, Mazaheri Assadi, M, & Jahadi, M. (2010). Production of a whey-based beverage using several kefir microflora and assessment of its chemical and organoleptic characteristics. Iranian Journal of Nutrition Sciences & Food Technology, 4(4), 21-32.
- [12] Shakeri, M, Beiraghi, T. (2006). Effect of WPC and Casein Hydrolysate Supplementations on Physicochemical and

The effect of adding ewe's cheese whey on the quality of kefir drink

Beidaghi, M. ¹, Movassagh, M. H. ^{2*}

1. MSc Student in Food Science and Technology, Department of Food Science and Technology, Shabestar Branch, Islamic Azad University, Shabestar, Iran
2. Associate Professor, Department of Food Hygiene and Food Quality Control, Faculty of Veterinary Medicine, Shabestar Branch, Islamic Azad University, Shabestar, Iran

(Received: 2019/07/03 Accepted:2019/12/28)

Kefir is a common drink in the Central Asian region and it has beneficial effects in improving the health of consumers. The aim of this study was to investigate the effect of adding different ewe's cheese whey to kefir drink on the survival rate of microorganisms of kefir including *Lactobacilli*, *Lactococci* and yeast. After the preparation of kefir drink, the ratio of 0, 5, 7.5 and 10% ewe's cheese whey was added to kefir drink. The samples were stored in the refrigerator and acidity, pH, number of *Lactobacilli*, *Lactococci*, and yeast were determined at 1, 7, 14, 21, and 28 days. The results of the study showed that the highest number of *Lactobacilli* on 14th and 21th days was 9.32 ± 30.0 and 9.23 ± 0.30 log cfu/ml, respectively. The highest number of *Lactococci* in the control and kefir samples contained 7.5% whey on 21th day was 10.42 ± 0.17 log cfu/ml. The highest number of yeast in samples have 0, 5 and 7.5% whey in the 21th day was 7.37 ± 0.17 , 7.87 ± 0.17 , and 7.48 ± 0.17 log cfu/ml, respectively. The results of sensory evaluation showed that in the samples of kefir drinks containing 5 and 7.5% whey produced the highest score in overall utility. According to the results, it seems that kefir dough containing 7.5% whey can be used to produce kefir drink.

Key words: Kefir, Ewe's cheese whey, *Lactobacilli*, *Lactococci*, Yeast

---

* Corresponding Author E-Mail Address: movassagh2@yahoo.com